

Драган НОВАКОВИЋ\*

## УСПОСТАВЉАЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ РИМОКАТОЛИЧКЕ ЦРКВЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ЗА ВРЕМЕ АУСТРОУГАРСКЕ УПРАВЕ

*ABSTRACT: This paper presents complex processes that followed the organization of Catholic Church in Bosnia and Herzegovina upon the decision of the Congress of Berlin to entrust those territories to Austro-Hungarian authority. New Vatican's policy and balance of powers led to significant marginalization of Franciscan order which observed the religious needs of Catholic population in those areas during Turkish rule and showed high level of proficiency and capability to adjust to all challenges resulted from unchristian authorities determined to spread their own faith by all possible means.*

*KEY WORDS: Catholic Church, Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungary, Franciscans, Josip Štadler*

Током вишевековне турске владавине Босном и Херцеговином, Света Столица није успела да успостави стабилну организацију Римокатоличке цркве на том простору. Таквом стању допринело је и стално повлачење иначе малобројног католичког становништва са простора на којима је успостављена турска администрација према Млетачкој Републици и другим суседним државама. Немогући услови за рад у Босни приморали су католичког бискупа да напусти те крајеве и своје седиште пренесе у Ђаково, што је санкционисано апостолским писмом папе Клементa XIV, издатим 9. јуна 1773. године на захтев аустријске царице Марије Терезије. Турске власти онемогућиле су рад и мркањско-требињског бискупа, тако да је комплетна организација Римокатоличке цркве у БиХ практично била разорена.

---

\* Аутор је виши научни сарадник, Министарство вера и дијаспоре, Београд, dragan.novakovic@mv.gov.rs

Велика и моћна организација, као што је Римокатоличка црква, није се могла лако помирити са фактичком ситуацијом чије су последице биле поновно враћање граница католичанства на Запад. Сагласно историјским приликама, промењен је метод деловања и на просторе Босне и Херцеговине, уместо формализмом и непотребним процедурама оптерећеног бискупског свештенство, упућен фрањевачки ред, познат по религиозној доследности у теолошкој сфери и флексибилности, натпросечној мобилности и лакој прилагодљивости локалним приликама, када је у питању организациона димензија рада. Издајући бројне декрете фрањевцима за вршење пасторалне дужности у Босни и Херцеговини, различите папе су добро знале да тежак, неизванстан и опасан посао поверавају најспособнијим и најспремнијим да одговоре на све изазове сурове турске владавине.

Значај фрањеваца за очување вере и стално јачање инфраструктуре Римокатоличке цркве на просторима Босне и Херцеговине, као и егзактан податак о показаној неспремности да прихвате нову организацију и доминацију бискупског свештенства подржаваног од званичних државних органа проистеклих из одлука Берлинског конгреса, најдиректније је допринео да се, пре преласка на главну тему, укратко представи њихов рад пре успостављања аустроугарске управе на тим подручјима.

Организовани у самостане, лоциране у више места Босне и Херцеговине, фрањевци су постепено ширили организацију, формирали нове жупе и окупљали народ са намером да га учврсте у вери и тако сачувају од различитих искушења, укључујући и преверавање. Регрутујући у своје редове најспособније домаће младиће, постепено су срастали са локалном средином и тако на себе преносили неопходну горштакчу жилавост и урођену способност народа да, релативизујући најгоре димензије стране власти, преживи и створи услове за бројчано увећавање и економско јачање.<sup>1</sup> Захваљујући фрањевцима католичанство је очувано у Босни и Херцеговини, али су у његове темеље

<sup>1</sup> Однос фрањеваца са домаћим становништвом видљив је из следећег примера: „Познато је да су фрањевци већ врло рано, можда и у почечима свога дјеловања у Босни, настојали створити подмладак из редова домаћег становништва. У том смислу израђен је читав култ појединих обитељи које су с кољена на кољено, из нараштаја у нараштај, давале по једног или више младића у фрањевце. На основи те традиције уведен је у Босни обичај да се младићи који су имали вољу за књигом и знањем поучавају у самостанима, гдје су им пружана најосновнија знања; они међу њима, који су показивали боље резултате, били су из новицијата слани на даље школовање. Такав начин школовања одржао се у Босни и Херцеговини све до 1881. године”, Лука Ђаковић, *Политичке организације босанскохерцеговачких католика Хрвата (I. дио: До отварања Сабора 1910)*, Загреб, 1985, 103-104.

уграђене и њихове безбројне жртве: „Босна сигурно дугује највише ревности редовника фрањеваца што је у њој сачувано католичанство, јер су они вршили духовну службу у великим погибелјима, тешким патњама, горким напорима, нашавши тамо многи од њих насилну и барбарску смрт”.<sup>2</sup>

Значајни успеси фрањеваца на ширењу католичанства и учвршћивању верског живота, тешко би се постигли без Аустрије као моћног заштитника. Захваљујући географском положају, Босна и Херцеговина била је од посебног интереса за аустријске стратеге, јер би се запоседањем те територије створили услови за даљи продор према истоку и омогућило успостављање потпуног територијалног континитета државне територије, а тиме и дубље залеђе далматинском приморју. Ради остварења тог циља, босанскохерцеговачки фрањевци били су најбољи савезник коме је поверен задатак да међу становништвом шире свест о аустријској заштити и неопходности успостављања хришћанске владавине на том простору. Прилозима суверена и богатих трговаца формиране су специјалне фондације намењене финансирању рада фрањеваца у БиХ. Захваљујући заклади, коју је 1787. године основао цар Јосип, најбољим фратрима омогућено је студирање на универзитетима широм царевине. Основни богословски подмладак школован је на семинарији у Ђакову, тако да су млади фратри имали прилику да се у младости упознају са теолошким и политичким идејама надбискупа Јосипа Јураја Штросмајера.<sup>3</sup> Дипломатија царевине, а посебно конзулска служба, штитила је фрањевце и помагала им да решавају различите проблеме до којих је долазило са турским властима. Богате аустријске донације омогућиле су појединим самостанима да купују земљу, комплексе шума и покрену неке облике модерне производње, чиме је стално јачала економска моћ реда.

Постепено слабљење турске власти, посебно у XVIII веку, подстакло је Ватикан да, после упућивања различитих емисара и добијања извештаја од конзула католичких држава, предузме мере ради успостављања редовне црквене администрације која би постепено заменила фрањевачки ред. Веће за ширење вере издало је 5. новембра 1753. године декрет о оснивању апостолског викаријата, са задатком да организује и води верски живот католика у Босни. Готово столеће касније, 1852. године, бискупски викаријат основан је и за Херцегови-

<sup>2</sup> Берислав Гаврановић, *Успостава редовите католичке хијерархије у Босни и Херцеговини 1881. године*, Београд, 1935, 75.

<sup>3</sup> О ставу Ј. Ј. Штросмајера према окупацији БиХ и источном питању видети, Мартин Целер, Активност Ј. Ј. Штросмајера у вези с источном кризом, *Прилози*, Институт за историју, Сарајево 11-12/1975-1976.

ну. Нове организационе облике Римокатоличке цркве у БиХ предводили су апостолски викари са готово бискупским овлашћењима. Апостолске викаре и наговештено увођење бискупског свештенства, фрањевци су доживели као незаслужену конкуренцију, која је требало да их врати у самостане и тако удаљи од народа о коме су се вековима духовно старали са великим успехом.

Подршка аустријске државне политике успостављању редовне црквене администрације, удаљила је фрањевце од свог главног покровитеља. Избијале су сталне афере које су продубљивале неспоразуме, тако да је Ватикан морао да улаже велике напоре ради помирења две стране, које су у основи имале исте интересе. Фрањевце је посебно погодила одлука аустријских власти да семинаристе пореклом из Босне 1875. године из Такова усмери на школовање у Острогон. Незадовољство је добило такве размере да су фрањевци отворено затражили да покровитељство над католичким хришћанима у Босни и Херцеговини, дато Карловачким миром Аустрији, буде пренето на Француску.

Руско-турски рат и укључење у операције Србије, чији је кнез ратним циљевима обухватио и присаједињење Босне и Херцеговине, приморали су аустријску дипломатију да отворено затражи од Ватикана већу кооперативност фрањеваца: „И аустријски посланик код Ватикана добио је налог своје владе да од Свете Столице затражи да и она утјече на католички клер у Босни и Херцеговини у смислу његова изјашњавања за аустријско запосједање тих покрајина и за отворено противљење босанскохерцеговачкој аутономији или припојењу Босне и Херцеговине Србији и Црној Гори”.<sup>4</sup> Санстефански мир, који је привремено у корист Русије решио источно питање, успоставио је аутономију Босне и Херцеговине под заштитом Турске. Незадовољна таквим решењем, Аустрија је 21. априла 1878. године упутила западним владама тајни меморандум у коме је отворено предложено да се Босна и Херцеговина ставе под њену управу због територијалног јединства и спречавања ширења словенског фактора на Балкану.<sup>5</sup> Берлински конгрес уважио је

<sup>4</sup> Берислав Гаврановић, *н.д.*, 73.

<sup>5</sup> Тајним документом Аустрија је западним владама предложила: „Босна и Херцеговина су, вели се у споменутом документу, природно везане за пограничне покрајине Монархије, Далмацију, Хрватску и Славонију, јер у свим тим земљама живи народ исте крви и језика. Босна и Херцеговина чине уз то Далмацији природно и нужно залеђе. Аутономија Босне и Херцеговине под заштитом Турске, како то предвиђа Санстефански уговор, била би само етапа у развоју погубељи која прети Аустро-Угарској од Јужних Словена. Те покрајине немају увјета да буду самосталне јер су сиромашне, а њихови становници су вјерски раздијељени и завађени. Зато, не гледајући на даље метеже у тим покрајинама, бар за вријеме трајања устанка, од

аустријске стратегијске циљеве и чланом XXV одобрио окупацију БиХ, са задржаним врховним суверенитетом султана над том територијом. Власт хришћанске државе, успостављене у Босни и Херцеговини после неколико векова, дочекали су фрањевци са десет самостана и 110 жупа, у које су били укључени практично сви католички верници.

Потискивању турске администрације из Босне и Херцеговине дали су и фрањевци велики допринос, али је у промењеним историјским околностима почело редефинисање и њиховог положаја. Борбени и у великој мери самостални фрањевци нису одговарали новом управљачу који је предност дао лојалнијем и дисциплинованијем бискупском свештенству. Морални победник, као много пута до тада у историји, потиснут је на маргину и био приморан да славу уступи другом, али тада створено неповерење између две врсте свештенства није у потпуности превладано ни до наших дана.

Свеобухватне припреме Аустро-Угарске да дипломатским и другим средствима прво окупира, а касније анектира Босну и Херцеговину, биле су синхронизоване са Светом Столицом, која је озбиљно схватила упозорење о потреби веће лојалности фрањеваца и активирању планова о њиховој замени редовним свештенством. Нескљона наглим одлукама и брзим решењима, ватиканска дипломатија предузела је више мера са циљем да се проблем свестрано размотри и донесу закључци који ће омогућити чврсту организацију Римокатоличке цркве у БиХ и помоћи стабилизовање нове политичке управе. Информације су прикупљане од тајних емисара упућиваних у БиХ, конзула католичких држава и фрањевачких старешина као најбољих познавалаца стања на терену. Прелазећи на нову фазу детаљног упознавања са ситуацијом, у Босну је у пролеће 1878. године упућен сплитско-макарски бискуп Форлани, а специјални извештај под називом „О црквеном уређењу Босне и Херцеговине” доставио је 24. октобра 1878. године босанско-сремски бискуп Јосип Јурај Штросмајер.<sup>6</sup> Извештај бискупа Форланија био је усаглашен са државним интересима новог управљача БиХ, тако да садржи оцену о потреби успостављања нове црквене управе и образло-

---

којих трпи и Монархија, у евентуалној аутономији тих покрајина лежи погибел и стога што би се оне брзо сјединиле са Србијом и Црном Гором. Настала би, дакле, на граници Монархије јача словенска држава, одакле би се стварала иредента и на њезине посједе. Поред тога, сломом Турске у недавним догађајима, те ослобођењем Словена на Балкану, Русија је добила превласт, чиме је поремећена равнотежа у Европи. Због тих разлога, како је речено у тајном меморандуму, Европа би учинила услугу Аустро-Угарској кад би она, као несловенска држава, запосједнувши Босну и Херцеговину дубоко посегла на Балкан, чиме би изравно ослабила моћ Словена у том дјелу Европе”, *Исто*, 73-74.

<sup>6</sup> Лука Ђаковић, *н.д.*, 74-75.

жен предлог организације Римокатоличке цркве у БиХ. Готово идентично становиште заузео је бискуп Ј. Ј. Штросмајер, уз предлог да се, до коначног решења, црква у БиХ организационо повеже са његовом бискупијом.<sup>7</sup> Образлажући нову организацију Римокатоличке цркве, Ј. Ј. Штросмајер је предложио оснивање надбискупије у Сарајеву и бискупија у Тузли и Бањалуци, формирање сјеменишта у главном граду, секуларизацију младих, а повлачење у самостане старијих фрањеваца и именовање једног словенског каноника при Конгрегацији за пропаганду (*Kongregazione de Propaganda fide*). Наведене предлоге пратила је и детаљна финансијска конструкција, што јасно указује да је и предлог Ј. Ј. Штросмајера био састављен у сарадњи са аустроугарским органима.<sup>8</sup>

Наведени предлози били су основа за расправу на заједничкој седници конгрегација пропаганде и за ванредне послове (*S. Kongregatio pro negotiis extraordinariis*), која је одржана 23. јуна 1879. године. Практикујући уобичајени опрез када је у питању доношење важних одлука, збор од 19 кардинала имао је задатак да се у првој фази определи према суштинском питању о потреби преуређења управе Римокатоличке цркве у БиХ. Суочени са тешким изазовом који је подразумевао враћање фрањеваца у манастире и стављање ван снаге многобројних папских аката датих том реду за обављање пасторалног рада у БиХ, кардинали су донели одлуку да се дефинитивно решење одложи за извесно време. Интерес Аустро-Угарске да новом организацијом Римокатоличке цркве, која је значила замену непослушних фрањеваца бискупским свештенством, учврсти своју управу, био је одлучујући разлог да Ватикан убрза доношење одлуке подударне са очекивањима моћног савезника.

Упорност бечког двора дала је резултате, тако да је после две године од одлуке кардинала из две утицајне конгрегације, 8. јуна 1881. године потписана Конвенција између Свете Столице и Аустро-Угарске о уређењу Католичке цркве у Босни и Херцеговини.<sup>9</sup> Потписници тог значајног документа били су Ljudevit Paag, посланик аустроугарске вла-

<sup>7</sup> Суштину предлога Ј. Ј. Штросмајера може се сагледати из следећег примера: „Закључне Штросмајерове мисли о преуређењу Католичке цркве у Босни и Херцеговини биле су: да се на ма који начин саслуша мишљење босанских фрањеваца; да се никаквом странцу не допусти право на босанску цркву; да се постојећи бискупски викар Паскал Вујучић одстрани из земље”, *Исто*, 76.

<sup>8</sup> Видети, Лука Ђаковић, *О односу Јосипа Јураја Штросмајера према окупацији Босне и Херцеговине 1878. године*, Научни скуп *Отпор аустроугарској окупацији 1878. године у Босни и Херцеговини*. Академија наука Босне и Херцеговине, посебно издање, књига 8, Сарајево 1979.

<sup>9</sup> Ivan Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji*, Split, 1978, 19.

де при Ватикану и државни секретар Свете Столице кардинал Jacobini. Конвенцијом је дато право папи да посебним декретом успостави нову црквену хијерархију у Босни и Херцеговини. Остале одредбе утврђују да се у главном граду Сарајеву оснива надбискупија са правом метрополије и катедрални каптол са четири каноника. Формиране су бискупије у Мостару и Бањалуци као суфраганске сарајевској метрополији. Раније успостављеном Мркањско-требињском бискупијом и даље ће управљати дубровачки бискуп. Подмладак за дијацезанско свештенство школоваће се у семинарији која ће се отворити у Сарајеву. Аустријске власти прихватиле су обавезу да финансирају нову организацију Римокатоличке цркве, тако да је сарајевској надбискупији било намењено 8.000, мостарској 6.000, бањалучкој 3.000 и канонцима по 2.000 форинти годишње.<sup>10</sup> Срдачни и усаглашени односи Ватикана и бечког двора директно су се одразили на начин избора високе католичке јерархије у БиХ: „Св. Отац на темељу новог уређења прилика и заведеног стања у Босни и Херцеговини, хитајући показати потпуно поуздање и признање Њ. Цар. и Краљ. Апостол. Величанству, који својом великодушносту и својим залагањем за будућност придонеси тако добру и напредку оних цркава, допушта истом Величанству привилегиј да именују надбискупа и бискупе у Босни и Херцеговини”.<sup>11</sup> Цару је препуштено и именовање каноника, уз договор да се та чињеница не уноси у документ о успостављању црквене хијерархије.

Месец дана после потписивања конвенције 5. маја 1881. године, папа Лав XIII издао је посебно апостолско писмо „*Ex hac augusta*” којим је службено успостављена организација Римокатоличке цркве у БиХ. Сложена верска ситуација на том простору и вишевековно деловање фрањеваца у одсуству редовне црквене организације, директно су се одразили на садржај и концепцију апостолског писма кроз које је као приоритет требало утврдити историјско и канонско право Ватикана на БиХ. Испуњавање тог основног задатка није било једноставно, због фактичке ситуације на терену где су католици били изразита мањина у односу на преовлађујуће православно и муслиманско становништво, тако да је папа, мимо ватиканских стандарда, издао преопширан акт, више примерен историјској студији него прецизном канонском документу.

Апостолско писмо садржи преамбулу у којој је посебно признање одато аустријском цару и угарском краљу, захваљујући чијим дипломатским и другим способностима, су те територије враћене под

<sup>10</sup> Лука Ђаковић, *н.д.*, 1985, 80.

<sup>11</sup> *Млади теолог*, часопис студената Врхбосанске богословије, број 1, Сарајево, 1881, 207.

хришћанску владавину.<sup>12</sup> Анализом различитих историјских докумената и чињеница доказује се став о постојању организације Римокатоличке цркве на простору Илирика, коме је припадала и БиХ, још пре поделе Цркве на источни и западни део. Детаљно је образложен период доминације богумила, оцењених као специфична јерес чији је циљ био да подрије темељ и јединство цркве. Османска окупација прекинула је стабилне односе између босанских краљева и Свете Столице и урушила већ успостављену организацију Римокатоличке цркве на тим просторима. Последња босанска краљица Катарина напустила је домовину и уточиште потражила у Риму, где је уживала заштиту и материјалну помоћ Ватикана. Дубоко захвална римским папама, својом последњом опоруком оставила је Босну у наслеђе Светој Столици, о чему се у апостолском писму каже следеће: „Зато је изврсно свједочанство свијету босанска краљица Катарина, која је након пропасти домовине, у овом благословљеном граду нашла уточиште и поштовање наших благословљених предшасника, достојно свога стаљеа. Она је стога пред смрт у последњој опоруци, којом Римску Столицу проглашава насљедницом Босанског краљевства, наредила да се јасно спомену милост и добротинство што су јој их удијелили Врховни свећеници Пио II и Сиксто IV”.<sup>13</sup> Тешка времена турске управе и

<sup>12</sup> „Због промјене прилика и политичког стања њима сада управља и влада предраги нам у Криту син Фрањо Јосип, аустријски цар и угарски апостолски краљ. Кад смо према нашој служби оцијенили прикладним вјерске ствари у тим покрајинама довести у стање које би боље одговарало новом грађанском поретку и омогућило тамошњим народима плодније примање помоћи Цркве, уздајући се у искрену вјеру и побожност узорног цара и краља, с њим смо се договорили да своја настојања придружи Нашима те драговољно пропрати наше жеље. Узвишени цар и краљ, којему је достојанство апостолског имена потицајем да докаже племените врлине својих предшасника, примио је врло уљудно наше дужности и жеље, те Нам је његовом наклоношћу пало у удио да можемо успоставити нову црквену покрајину у оном дијелу Илирика кога је у свијетлу успомену Католичке цркве Провидност предала потомцима”, *Млади теолог*, часопис студената Врхбосанске богословије, број 1, Сарајево, 1881, 79.

<sup>13</sup> *Млади теолог*, часопис студената Врхбосанске богословије, број 1, Сарајево, 1881, 86. Дајући оцену тестаментa краљице Катарине Л. Ђаковић је истакао следеће: „Сматрало се да је врло значајан легалитет Св. Столице при поновном успостављању редовите црквене хијерархије у Босни и Херцеговини 1881. године. То је, чини нам се, и разлог да се нашироко, у дугом повјесном слиједу, описују стање и прилике у Босни и Херцеговини, те да се у свему, поред црквених канонских права и надлежности које по њима у уређењу католичке црквене организације припадају Светој Столици, тражи и елементе свјетовних веза из којих је, као што смо то видјели из цитата у коме се описује случај босанске краљице Катарине, произлазила и баштина, па штовише и насљедно право римске Курије да се са својим интересима умјеша и у постојеће текуће друштвене односе”, Лука Ђаковић, *н.д.*, 1985, 85. Наводни тестамент краљице Катарине добија на значају и у наше време, што се може илустровати следећим примером: „Тестамент Катарине Босанске, као аргумент у политици, актуелизовао



немогућност успостављања редовне организације, превазиђени су пожртвованим радом фрањеваца који вековима нису дозвољавали да се католичанство дефинитивно протера са тих простора. Прве повољне историјске околности директно повезане са слабошћу турског царства, искоришћене су ради оснивања апостолских викаријата, који су били јасан знак да се Света Столица не одриче те територије.

Затим је наведено да се подручје Босне и Херцеговине дефинитивно одваја од сремске бискупије, чиме се ставља ван снаге акт папе Клементa XIV из 1773. године о уједињењу те две провинције. Укидају се ранији апостолски викаријати и успоставља засебна црквена покрајина од четири бискупије, чије су границе прецизно утврђене. Стављени су ван снаге сви раније издати папски декрети, који се односе на ту територију и укинута привилегије дате од најстаријих дана за вршење мисијског рада. Очекујући отпор фрањеваца, папа је на крају акта упозорио на потребу његовог апсолутног поштовања: „Одређујемо, напокон, да се ово Наше писмо не може никада означити због мане *subrepsije* (прешућивања истине) или *obrepsije* (навођења неистине) или због наше намене или којег другог недостатка. Оно ће увијек бити ваљано и чврсто и у свему треба постићи своје учинке и неповредиво се поштивати. Никакву запреку не представљају апостолски укази и посебне одредбе синодалних, покрајинских и свеопћних концила нити старих сједишта која су некад постојала у Босни и Херцеговини, нити мисија апостолских викаријата који су ту послје основани, нити права и повластице било којих цркава и светих мјеста, утврђене заклетвом, па и апостолском одредбом или било којом другом снагом, као ни било шта друго супротно овоме. Све то, уколико се противи ономе што је горе утврђено, изричито докидамо, макар за њихово укидање била потребна посебна напомена или нека особита форма, те потпуно надокнађујемо пристанак свих оних који су у том заинтересовани. Проглашавамо неваљаним и испразним такођер сваки покушај, долазио било с које стране, у знању или незнању, од било каква ауторитета, да се ово мијења”.

Конвенција и апостолско писмо папе Лава XIII представљали су правно-канонске документе о успостављању организације Римокатоличке цркве у БиХ и њеним основним принципима, али предстојао је дуг и сложен пут до њихове примене на терену. Рачунајући на велики отпор фрањеваца одлукама да се на нов начин организује црква, што је подразумевало и њихово маргинализовање, велика пажња посвећена је

---

је и Крешимир Зубак приликом посете „светог оца папе“ БиХ. Према Есаду Згодићу, Крешимир Зубак је испраћајући папу на Сарајевском аеродрому подсетио да је он (папа) „баштиник опорукe последње босанске краљице Катарине“<sup>43</sup>, Зоран Милошевић, *Црква и политика*, Београд, 2002, 151.

избору врхбосанског надбискупа. Деловањем дипломатије Свете Столице и сходно правима Конвенцијом датих суверену, донета је одлука да се на ту одговорну дужност постави Јосип Штадлер, професор Теолошког факултета у Загребу и васпитаник Дружбе Исусове.<sup>14</sup>

Непосредно по доласку у Сарајево, нови надбискуп предузео је енергичне мере да успостави нову организацију Римокатоличке цркве у БиХ. Наступајући са позиција исусовачког ексклузивизма, који у први план ставља католицизам и конфесионалност, осмислио је свеобухватан програм, који је подразумевао нову и модернију улогу црве у народу. Према новом концепту, клер добија активну и стваралачку позицију носиоца верског живота, а надбискуп функцију незамењивог репрезента политичких и других интереса католичког колективитета. Следећи ту идеју, у основи непомирљиву са традиционалним радом фрањеваца сраслих током векова са народом, надбискуп Ј. Штадлер се енергично укључује у јавни, друштвено-политички, просветно-културни и економски живот Босне и Херцеговине. Формирао је надбискупски каптол и за канонике поставио исусовце у које је имао неограничено поверење. Успостављени број жупа (надбискупија Врхбосна 66, бискупија Бања Лука 21, бискупија Мостар 22 и бискупија Требиње 7) стално је повећавао преузимајући их од фрањеваца. Ослоњен на припаднике Дружбе Исусове, Земалску владу и бечки двор као моћне пријатеље, започео је огромну градитељску активност непримерену броју верника у Босни и Херцеговини.<sup>15</sup> Подигнута је нова катедрала, репрезентативни надбискупски двор и зграда богословије у Сарајево. Према модерним

<sup>14</sup> Надбискуп Ј. Штадлер рођен је 24. јануара 1843. године у Славонском Броду у хрватизованој немачкој породици. Основну школу завршио је у родном месту, а нижу гимназију у Славонској Пожеги. Као одличан ђак примљен је у надбискупско сјемениште у Загребу где је завршио пети и шести разред гимназије. Прихватајући свештенички позив примљен је у надбискупско сјемениште као редован ученик. Почетком 1862. године одлази у Рим у завод Germanico-Hungaricum, који су држали припадници Дружбе Исусове. Током седмогодишњег боравка у Риму похађао је најпознатије католичко училиште исусовачку Грегоријану. Школовање у Риму завршио је бриљантно са докторатима из филозофије и теологије. Годину дана пре завршетка студија, сходно традицији исусоваца, примио је свештенички чин, а младу мису обавио је у цркви Светог Петра. После повратка у Загреб обављао је различите дужности, да би после формирања Универзитета 1874. године прешао на Теолошки факултет. Прошао је сва професорска звања и вршио дужност декана те високошколске установе. Видети, Анте Параџик, *Др Јосип Штадлер – први врхбосански надбискуп*, Сарајево, 1968.

<sup>15</sup> Наведену тврдњу поткрепљујемо следећим подацима Лазара Костића о католичком становништву у Босни и Херцеговини: Око 1845. године на том простору било је 112.000 католика, 1855 – 122.865, 1864 – 132.532, 1879 – 209.391 или 18%, 1885 – 255.788 или 20%, 1895 – 334.142 или 20%, 1910 – 434.061 или 23%, Лазар Костић, *Чија је Босна*, Београд, 2000, 55-58 и 59-62.

стандардима изграђена је и зграда за потребе гимназије у Травнику. Католичке цркве ничу у целој Босни и Херцеговини, а посебно у Посавини и местима где су апсолутну већину чинили Срби.<sup>16</sup> Енергични надбискуп Ј. Штадлер није се задовољио само градитељском активношћу, већ је почео да купује зграде, земљишне поседе, имања, комплексе шума, руднике и друге врсте некретнина. Настојао је да организује модерну производњу у појединим областима и тако ојача економску основу своје и других бискупија. Приходе добијене од издавања зграда и имања под закуп улагао је у поуздане штедионице или усмеравао у куповину нових добара. Започевши 1881. године практично од нуле, вредност само некретнина у поседу надбискупије процењена је 1910. године године на близу шест милиона круна.

Паралелно са процесима материјалне консолидације цркве као целине, надбискуп Ј. Штадлер предузимао је енергичне мере ради учвршћивања и обогаћивања верског живота католичког живља у БиХ. Богословија у Сарајеву и гимназија у Травнику, које су водили исусовци, давале су одан и фанатизован кадар, спреман да се укључи у реализацију свих замисли надбискупа. Свршеници тих завода ангажовани су у школама као учитељи и професори, тако да је исусовачка концепција образовања постала доминантна у целој БиХ. Основани су листови „Врхбосна” и „Хрватски дневник” око чијих редакција се окупила исусовачка елита. Захваљујући занимљивим и народу прилагођеним текстовима, листови су стекли значајну читаност, а самим тим постали моћно пропагандно средство и незаобилазан фактор у популарисању идеја и ставова за које се залагао надбискуп и његов каптол. Пласирајући преко тих листова своје верске и политичке ставове, надбискуп је започео велику борбу за утицај међу занатским, трговачким, индустријским и интелектуалним слојем, уверен да нема ре-

<sup>16</sup> Следећи цитат јасно показује размеру утрошених средстава за поједине објекте: „За изградњу катедрале у Сарајеву највише је новца дала бечка влада. Каноник Иван Кошћак је само 1898. године, послје свога путовања по западноевропским земљама, донио 40.000 форинти. Лионско друштво за ширење вјере и паришко Друштво св. Дјетињства послали су за градњу катедрале у Сарајеву 135.000 форинти. Љубљанска бискупија даровала је шест звона итд. То су била знатна финансијска средства и кад се успорјеђују, на примјер, са цијеном градње појединих објеката. Катедрала у Сарајеву стајала је 244.406 форинти, зграда каптола, тј. бискупски двор, више од 100.000 форинти, објекти гимназије у Травнику и богословије у Сарајеву више од 250.000 форинти сваки. Градњом споменутих објеката не исцрпљује се листа грађевинске дјелатности у Штадлерово доба; примјера ради: од године 1882. до 1892. свјетовни клер изградио је и више цркава и жупних домова широм Босне и Херцеговине. То су нове цркве у Травнику, Црквицама, Завидовићима, Босанском Броду, Ступу, Брусници, Прозору, Моранчанима, Добоју, Оцаку, Новом Селу, Босанском Шамцу, Зворнику, Растичеву и другим мјестима”, Лука Ђаковић, *н.д.*, 1985, 99.

алних могућности да ослаби позиције фрањеваца код сеоског становништва.<sup>17</sup> Надбискуп подстиче рад многобројних католичких редова, који своје филијале оснивају широм Босне и Херцеговине. Општа заосталост, конзервативност и слаба образованост женске популације представљали су идеалну подлогу за рад женских редова. Часне сестре активност усмеравају према урбаним срединама, где се ангажују као болничарке, васпитачице, учитељице и неговатељице у сиротишима. Висока образованост часних сестара у односу на локалну средину и подршка надбискупа чинили су добар основ да буду иницијатори или оснивачи различитих женских школа или главни организатор курсева намењених образовању и оспособљавању градских девојака за нова и атрактивна занимања. Уносећи неопходан модернизам и укључујући учење страних језика у своје програме, часне сестре успевале су да својим активностима и курсевима обухвате и девојке из других конфесија. Увек присутна спремност да своје програме искористе као најбољи начин за превођење лаковерних и незаштићених девојчица из других вера у католичку, јасно показује да укупан рад часних сестара треба посматрати у контексту верске и политичке стратегије надбискупа Ј. Штадлера.<sup>18</sup>

Бескомпромисним радом на успостављању нове организације и уводећи у Босну и Херцеговину исусовце, којима је препустио најважније секторе верског живота, надбискуп Ј. Штадлер покренуо је и учврстио одбрамбене механизме фрањеваца неспремних да без велике борбе уступе вернике о којима су се вековима старали. Дубоко укореењени у народу и добро организовани, предузели су низ мера којим би спречили и ублажили настојања надбискупа Ј. Штадлера да их секуларизује тј. претвори у послушно дијакезанско свештенство. Улазећи у дугу и неизвесну борбу, фрањевци су располагали и значајним аргументима од којих је најважнији био изузетно стабилна материјална база. Током турске владавине, већина фрањевачких самостана стекла је значајне земљишне поседе на којима је, сходно турском грунтовном

<sup>17</sup> Утицај писане речи јасно се види из следећег примера: „У њима се одвијала и шира пропаганда преко јевтиног тиска и популарне литературе, која је преко школа продирала у најшире слојеве, у грађанске и сеоске обитељи, у читаонице и клубове, и тако постала важном литературом политички и културно заосталог становништва. Ако се том још дода и начин опхођења клера и редовница, који је био прилагођен менталитету појединих друштвених слојева, па и појединаца, онда се може предпоставити с коликом је снагом та пропаганда дјеловала и на обликовање политичког мишљења хрватског становништва”, *Исто*, 94.

<sup>18</sup> Прелазак из једне вере у другу био је уређен Наредбом Земаљске владе за Босну и Херцеговину од 9.7.1890. године, *Гласник закона и наредба Земаљске владе Босне и Херцеговине*, Пр. Бр. 52. 694/1 од 9.7.1890, 305.

праву, радио велики број зависних кметова. Приликом првог сређивања катастарских књига, којима је требало констатовати затечено стање у тој области, аустроугарска управа установила је да фрањевци располажу са 25.000 дунума земље. Добра материјална основа и прилози из иностранства омогућили су фрањевцима да, као одговор надбискупу Ј. Штадлеру, започну и успешно заврше већи број различитих верских објеката. Изграђена је зграда богословије у Сарајеву, комплекс зграда за фрањевачку гимназију у Високом и већи број нових цркава, од којих су неке биле лоциране и у жупама додељеним на опслуживање дијацезанском свештенству.<sup>19</sup> Парирајући предузимљивом надбискупу, фрањевци су такође куповали пословне зграде, земљишне поседе, подизали воћњаке, покретали неке облике производње и стално богатали сточни фонд. Издржавајући огромне притиске од Свете Столице да уступе пасторизацију народа и сталну дискриминацију од органа државне управе, која је фаворизовала надбискупа и дијацезанско свештенство, фрањевци су успели да сачувају позиције и под својим окриљем задрже знатан број католика у БиХ: „Прецизније речено: босански фрањевци у својим жупама скрбили су се за вјерски живот 231.460 католика (душе, у тај број је урачунато и 24.656 католика изван Босне и Херцеговине, углавном у Србији и на Косову, чију су пасторизацију вршили босански фрањевци), а у жупама свјетовних свећеника врхбосанске надбискупије биле су 273.000 католика”.<sup>20</sup>

Католичко школство у Босни и Херцеговини директно је повезано са фрањевачким редом, који је више векова предузимао мере за описмењавање народа и организовао почетне облике школства. Прве школе биле су при самостанима и у њима су сеоски дечаци припремани за свештеничке кандидате. Побољшањем политичке ситуације, школе постепено излазе из окриља самостана и формирају се при општинама. Финансирање неких фрањевачких основних школа преузима Аустрија, која од 1853. године за ту намену годишње издваја 1.500 форинти. Каснијим одлукама бечких власти, фрањевачким школа-

<sup>19</sup> „Листа фрањевачких активности око изградње и јачања кадровске и материјалне основе провинције у Штадлерово вријеме не би била потпуна кад не бисмо навели да је у то доба из темеља изграђено пет самостанских зграда: Сутјеска, Кршево, Јајце, Петрићевац и Плекхан. У то доба такођер су изграђене и нове самостанске цркве, и то у Фојници, Гучој Гори, Сутјесци, Петрићевцу, Сарајеву и Рами. Осим њих изграђено је и 26 нових фрањевачких цркава: Банбрдо, Брешка, Зовик, Домаљевац, Трамошница, Шпионица, Жеравац, Сивша, Брестовско, Ивањска, Сански Мост, Бихаћ, Чуклић, Котор-Варош, Видоши, Ливно, Зеница и Подмилачје. Неке друге цркве су у тој мјери обновљене и дограђене да би се такођер могло рећи да су поново изграђене, као што је случај с црквама у Варешу, Љубинчићу и на Горици код Ливна”, Лука Ђаковић, *н.д.*, 1985, 110.

<sup>20</sup> *Исто*, 110.

ма достављани су учбеници, атласи, географске карте и друга неопходна учила, а учитељи са најбољим резултатима добијали су редовну годишњу новчану награду. Једнократну помоћ тим школама повремено су уплаћивале Француска и Италија.

Увиђајући застарелост и нефункционалност свог школства, фрањевачко старешинство је на састанку одржаном 28. 3. 1826. године у Фојници одлучило да изврши реформу, усвајајући *Systema litteratum pro directione scholarum provinciae Bosnen-sis deserviens*, чија је основна карактеристика била увођење фиксног наставног плана и програма. Школска година подељена је на два семестра, а уведени су као обавезни и писмени задаци. Школовање у средњој школи трајало је пет, а у теолошкој четири године. Главни предмети у средњим школама били су математика, веронаука, историја и латински језик. Свршени ученици фрањевачких школа успевали су да, уз полагање одређених квалификационих испита, наставе даље школовање на различитим заводима у царевини. Службене статистике показују да су фрањевци пред окупацију Босне и Херцеговине располагали са 30 основних и седам женских школа у којима су наставу организовале часне сестре.<sup>21</sup>

Нова управа непосредно је допринела промени концепције школства које су у ранијем периоду организовали фрањевци. Будући да је окупацију извршила католичка држава, хрватско становништво са више поверења уписивало је своју децу у званичне државне школе, тако да су фрањевачке основне школе у значајној мери постале дисфункционалне. Руководство фрањеваца сконцентрисало је пажњу на школе које би припремале свештенички подмладак и општеобразовне институције као припремни течај за наставак школовања на универзитетима. Средње школе наставиле су рад у самостанима у Крешеву и Гучој Гори, а приступило се изградњи нових зграда за потребе класичне гимназије у Високом и семинарије у Сарајеву. Великим напорима фрањеваца и уз значајну подршку Земаљске владе и појединих институција из иностранства, зграда гимназије у Високом завршена је 1900, а семинарија у Сарајеву 1909. године. Утрошена су за тадашње прилике значајна средства, тако да су оба објекта стајала 101.393,78 форинти. Висок квалитет наставе у фрањевачкој гимназији утицао је на омладину и других вероисповести да упишу и заврше ту цењену школу. Према званичним по-

<sup>21</sup> „У извјештају посланом генералном аустроугарском конзулу у Сарајеву 1872. године наводи се број ученика у појединим школама: тако је у Крешеву било 86 ученика, у Фојници 80, Ливну 71, Варешу 60, Бањој Луци 60, Јајцу 43, Скопљу 42, Варшару 40, Сарајеву 39, Жепчу 34, Тузли 32, Бугојну 30, Градишки 30, Кр. Сутјесци 26, Орашју 26, Бихаћу 20, Крајевима 16, Горњој Толси 15, Трамошници 15, Поточанима 12”, *Исто*, 105.

дацима школске 1910/1911 године било је уписано 10, 1911/1912 – 12, 1917/18 – 22 и 1918/19 – 22 православна ученика.<sup>22</sup>

Полазећи од своје концепције организације Римокатоличке цркве у БиХ и основних начела рада исусовачког реда, надбискуп Ј. Штадлер у центар активности поставио је развитак и унапређење црквеног школства. Гимназија у Травнику почела је да ради већ 1882, а модерна зграда намењена тој школи завршена је 1888. године. Школа је грађена добровољним прилозима, а највећу донацију (плац, дрвена грађа, 15.000 форинти) дала је Земаљска влада. Исусовци су потпуно преузели ту школу, што је у пракси значило добру и садржајну наставу и висок ниво стеченог знања. Прве године гимназију је у два разреда похађало 59 ученика, а школске 1906/07 већ 234 у свих осам разреда. Колегиј исусоваца водио је и богословију у Сарајеву, која је током свих година рада давала квалитетан и надбискупу одан кадар. Поред те две ексклузивне школе, засноване на високим стандардима, надбискуп Ј. Штадлер успоставио је контролу и над другим школским установама: „Посебну позорност посветио је Штадлер школству, које убрзо ставља под свој надзор. Њиме су обухваћени сви слојеви католичког хрватског дијела становништва. Већ 1903. године у Босни и Херцеговини било је 48 школских установа у рукама исусоваца, траписта, фрањеваца и редовница разних редова. То су биле основне школе, гимназије с интернатима, продужне дјевојачке школе, школе за мушке и женске обрте, одгојни заводи с течајевима из глазбе и ручног рада; уз то у црквеним рукама била су огледна пољодјелска добра, старачки домови и др. У свим школским установама дјеловали су добро припремљени и бројни стручни кадрови редовника и редовница, који су знали преко својих питомаца ученика пронаћи пут и начин за контакте и с њиховим родитељима, па дубоко заћи и у обитељски живот”.<sup>23</sup>

Успешно завршена борба српског народа за црквену и просветну аутономију, окончана 13. августа 1905. године потписивањем „Уредбе црквено-просветне управе српских православних епархија (митрополија) у Босни и Херцеговини“, непосредно је допринела да претерано амбициозни и властољубиви надбискуп Ј. Штадлер покрене иницијативу да се Римокатоличкој цркви одлуком надлежних државних органа одобри аутономни статус. Образложени елаборат у име свих бискупија и обе фрањевачке провинције поднет је Земаљској влади 20. јануара 1907. године.<sup>24</sup> Анализом тог документа може се закључити да

<sup>22</sup> *Споменица Фрањевачке класичне гимназије у Високом. (50-годишњица уједињења фрањевачких средњих школа Провинције Босне Сребрне 1882-1932)*, Београд, 1932, 43.

<sup>23</sup> Лука Ђаковић, *н. д.*, 1985, 94.

<sup>24</sup> АБиХ у Сарајеву, Пр. БиХ. бр 160. од 7.2.1907. године. Овде наведено, према, Лука

је основни мотив надбискупа Ј. Штадлера био да мимо конвенције и апостолског писма из 1881. године, на посредан начин изврши темељну реорганизацију Римокатоличке цркве у Босни и Херцеговини. Таква намера може се сагледати из захтева да се формирају потпуно самосталне бискупије у Тузли и Требињу, оснује гркокатоличка бискупија у Сарајеву и именује помоћни врхбосански бискуп. Статут о аутономији садржавао је и прецизно утврђене обавезе Земаљске владе, која је из својих средстава требало да финансира оснивање нових бискупија, презузме комплетно издржавање свештеника и вероучитеља уз задржавање бира из кога је у ранијем периоду плаћан свештенички кадар.<sup>25</sup> Изражена су очекивања да Земаљска влада партиципира у оснивању фондова за болесне и старе свештенике, издвоји средства за континуирану градњу верских објеката и помаже подизање и издржавање конфесионалних школа.

Будући да је надбискуп Ј. Штадлер своју верзију пројекта о аутономији доставио и Заједничком министарству финансија у Бечу, Земаљска влада је том органу доставила детаљно образложен став. Захтев за оснивањем нових бискупија одбијен је, уз образложење да је на подручју Требиња број католика веома мали, док је за Тузлу изнет следећи аргумент: „Зато Земаљска влада изводи закључак да самостална римокатоличка бискупија у Д. Тузли не би имала правог разлога опстанка и била би од некатоличке јавности сматрана као у првом реду, без сумње, политичка и пропагандистичка творевина. Указивање на четири бискупије српскоправославног становништва у земљи не вриједи, зато што је српскоправославно становништво далеко бројније. Стога разлог за успоставу четврте католичке бискупије не вриједи“<sup>26</sup>. Земаљска влада прихватила је као оправдан захтев за постављање помоћног сарајевског бискупа и сагласила се са издвајањем 4.000 круна годишње за потребе његовог рада. Предложени начин организације Гркокатоличке цркве у БиХ оцењен је као нереалан и потпуно непримерен постојећем броју верника. Одбијена је иницијатива за изградњу већег броја храмова за потребе верника те цркве, са образложењем да доктринарно-теолошки разлози омогућавају коришћење постојећих католичких цркава и других објеката. Негативан став заузет је и према зах-

Ђаковић, *н.д.*, 1985, 123.

<sup>25</sup> „Најмање би требало да се дотира мостарској бискупији 70.000 круна, бањалучкој 60.000 круна, Врхбосанској, која је већа од свих других заједно 130.000 круна годишње. Када се установи тузланска бискупија, онда се може за њу од бискупије Врхбосанске одузети 40.000 круна, тако да за Врхбосанску остане 90.000 круна. За требињску бискупију ваљало би одузети од мостарске 10.000 круна и још јој придодати 10.000 круна“. Лука Ђаковић, *н.д.*, 1985, 127.

<sup>26</sup> *Исто*, 129.



теву да се одреде плате свештеницима и вероучитељима уз задржавање раније утврђеног бира. Подржано је формирање фондова за збрињавање свештеника, уз констатацију да се може очекивати учешће државних средстава само у обиму у коме се партиципира у сличним фондовима Српске православне цркве. Слична аргументација примењена је и приликом одбијања захтева да се из државних средстава неограничено граде католичке цркве. Коначан став показује да је Земаљска влада прилично јасно идентификовала намере надбискупа Ј. Штадлера: „Зато се Земаљска влада не устручава упозорити Заједничко министарство финансија у Бечу да се, према њезину мишљењу, у читавом пројекту надбискупа Штадлера и не ради о аутономији, јер заправо у Штадлеровом програму не може ни бити употребљен израз аутономија, јер се о њој ту заправо и не ради, будући да би при томе лаицима морала бити сачувана мјеста у сурадњи на вањској управи Цркве. Ради се, дакле, о изградњи црквено-јерархијске организације уз обилну дотацију црквених намјена, и то све из државних средстава“, категорично се констатира у овој примједби”.<sup>27</sup>

Усаглашени негативне ставови Земаљске владе и Заједничког министарства финансија поколебали су упорног надбискупа, али је до промене става дошло после потписивања „Штатута за аутономну управу исламских верских и вакуфско-меарифских послова у Босни и Херцеговини“, који је ступио на снагу 1. маја 1909. године. Додатно мотивисан због тог акта и забринут због могућности да верници процене да се недовољно ангажује на заштити интереса Римокатоличке цркве, поднео је 18. октобра 1909. године Земаљској влади нови Предлог статута католичке аутономије, који је садржавао тридесет параграфа. Неспремна да се убеђује са упорним надбискупом, Земаљска влада проследила је Статут и приложену документацију, уз констатацију да није промењено раније мишљење у погледу захтеване аутономије, Заједничком министарству финансија. Припремљен да се бори за своје ставове, надбискуп је почетком 1910. године отпутовао у Беч где се сусрео са заједничким министром финансија Стефаном Буријаном. Поновљени негативни став, уз добијено образложење да се не може правити проста компарација са Српском православном црквом и Исламском верском заједницом, представљали су крај настојања надбискупа Ј. Штадлера да обезбеди аутономију за Римокатоличку цркву у Босни и Херцеговини иза чијег спровођења би стајала држава.

Сасвим је извесно да је надбискуп Ј. Штадлер са докторатима филозофије и теологије стеченим на престижној папској Грегоријани

<sup>27</sup> Исто, 127.

више него добро познавао канонско право и начин функционисања и организацију Римокатоличке цркве. Теологу са тако високим образовањем није могла бити непозната чињеница да је Римокатоличка црква вертикално постављена организација са папом као врховним поглаваром на челу, који располаже огромним овлашћењима проистеклим из догме о непогрешивости. Организација устројена према тим принципима и са јасно утврђеном субординацијом не познаје институт локалне црквене општине или цемата, који имају овлашћења да самостално располажу стеченом имовином и управљају црквеним пословима од значаја за ужу заједницу. Положај Римокатоличке цркве традиционално се уређује конкордатима, као међународноправним уговорима, које потписује Ватикан као субјект међународног права и надлежни органи одређене државе. Будући да је конвенција склопљена 8. јуна 1881. године имала карактер таквог акта, сасвим је извесно да није постојала не теоријска могућност да надбискуп Ј. Штадлер сепаратно са Земаљском владом мења договор постигнут на највишем нивоу и потписан од овлашћених органа или евентуално новим уговором успоставља другачији положај Римокатоличке цркве у једном делу двојне монархије. Његова настојања могла су бити мотивисана само намером да, постављајући и инсистирајући на решавању тог проблема, утиче на аустријске органе да се селективније односе према захтевима српског и муслиманског покрета, који су водили вишегодишњу борбу за црквену и просветну аутономију. Католичким масама, недовољно упућеним у све сегменте сложеног канонског права Римокатоличке цркве, било је прихватљивије подношење нереалних захтева, којима би се показала одлучност и равноправност са Србима и муслиманима, него тешко објашњива, а тачна, констатација да нема промене положаја без сагласности Ватикана. Познајући све те елементе и прозревши намере надбискупа Ј. Штадлера, Земаљској влади и Заједничком министарству финансија није било тешко да децидирано одбију готово све захтеве и тако руководству Српске православне цркве и Исламске верске заједнице покажу наводну принципијелност и политику равноправности, која се води према највећим вероисповестима.

Успостављање нове организације Римокатоличке цркве у Босни и Херцеговини треба посматрати у контексту стратегијских планова двојне монархије да ту територију укључи у свој државно-правни систем и настојања Ватикана да, следећи и подржавајући свог највећег покровитеља, шири границе католичанства према истоку. Амбициозно замишљене планове нису могли реализовати фрањевци дубоко инкорпорирани у сеоску средину, тако да се у Босну и Херцеговину, преко надбискупа Ј. Штадлера, уводе исусовци чији су доктрина и начин рада

више били примерени трговачком, занатском и индустријском слоју, као покретачким снагама, које су требале убрзано да измене Босну и од ње створе узорну аустријску провинцију. Избор реда, коме су поверени тако одговорни задаци, био је више него успешан, будући да је исусовачки ексклузивизам, на коме се заснивала нова доктрина и организација Римокатоличке цркве, требало да представља одлучујући фактор у утемељењу и ширењу католичанства на простору где су припадници те конфесије представљали изразиту мањину. Аустријским и ватиканским стратезима било је јасно да се тај осетљиви геополитички простор не може трајно запосести без ширења инфраструктуре, тако да започиње енормна изградња верских објеката неусклађена са бројем католичких верника. Потпуно непримерено урођеној опрезности ватиканске политике, из таме архива извучи се наводни тестамент последње босанске краљице Катарине Вучић Косаче којим се Светој Столици у наслеђе оставља Босна са свим правима световног управљања. Стручно особље, неопходно новом начину производње и организацији државне управе, регрутује се из католичких држава, а спроводе се и посебни програми насељавања живља коме је земљорадња била основно занимање. Прекривши Босну и Херцеговину новим и репрезентативним црквама и распоредивши своје кадрове на сва одговорна места у државној служби, покренути су сложени механизми превођења српског народа и припадника муслиманског колективитета у католичку веру. Одређени успеси су постигнути, али се мора констатовати да су таква настојања пробудила одбрамбене снаге српског народа и покренула огромну енергију која је довела до појаве аутономног покрета и потписивања уредбе којом су верски и просветни послови поверени представницима изабраним од народа.

Активност исусоваца и фрањеваца била је најчешће конкурентска и на граници инцидента, али постигнути резултати, са становишта католичке идеје, имају историјски значај. Упорним радом и сталним насељавањем становништва, успели су да тај простор укључе у сферу католичких интереса и Хрвате претворе у трећи по снази национални колективитет у Босни и Херцеговини. Фанатизован и до краја католичанству одан свештенички кадар, одгајан према исусовачким образцима у БиХ, ипак није успео да за 40 година аустроугарске владавине потпуно оствари план о темељној измени конфесионалне структуре становништва. Томе су допринели и критички ставови европских сила, које су двојној монархији повериле мандат да среди стање у немирним турским провинцијама, супротности и различити циљеви аустријских и угарских политичких елита и стално изражавани интерес Србије за судбину својих сународника у Босни и Херцеговини.

Dragan NOVAKOVIĆ

ESTABLISHMENT OF CATHOLIC CHURCH  
ORGANIZATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA  
DURING AUSTRO-HUNGARIAN RULE

*Summary*

This paper presents complex processes that followed the organization of Catholic Church in Bosnia and Herzegovina upon the decision of the Congress of Berlin to entrust those territories to Austro-Hungarian authority. New Vatican's policy and balance of powers led to significant marginalization of Franciscan order which observed the religious needs of Catholic population in those areas during Turkish rule and showed high level of proficiency and capability to adjust to all challenges resulted from unchristian authorities determined to spread their own faith by all possible means. Entrusting of the most important church affairs to Society of Jesus, clearly indicated the existence of harmonized plans of Holy See and Viennese court for permanent occupancy of these areas and for enabling further penetration to East through creation of deeper hinterland for Dalmatian coast and disruption of all Serbian and Montenegrin plans for using their compatriots to accomplish proclaimed strategic goals. Then established church organization, followed by organized settling of Catholic population, retained to this day and enabled Croats to become one of the constitutive nations requisite for deciding the faith of Bosnia and Herzegovina.